

KÁVAI BOZSÓ ILDIKÓ
szaktanár
Október 10. Általános Iskola
Szerbia (Vajdaság)
Kispiac

Általános iskolások szólásértési, helyzetfelismerési készségei (Egy felmérés tanulságai)

Gyakorló általános iskolai magyartanárként egy észak-bácskai faluban (Kispiacon – Vajdaságban) sokáig abban a tudatban dolgoztam, hogy tanulóim otthonról hozott tudásanyagként kezelik a szólásainkat. Ahogy cserélődtek az osztályok, azt kezdem tapasztalni a nyelvi játékok, nyelvtani tesztek alkalmával, hogy gondjaink vannak a szólásértéssel és helyzetfelismeréssel.

Ekkor a pontosabb tájékozódás céljából felmérést végeztem az ötödik és a nyolcadik osztályban, amellyel azt próbáltam kideríteni, hogy a legfiatalabb felsős tanulóim, illetőleg a végzősök milyen szólásértési, helyzetfelismerési készségekkel rendelkeznek. Az ötödikesek 15-en voltak az osztályban, a nyolcadikosok 20-an, így összesen 35 tanulónak osztottam ki a feladatlapokat, ezek kitöltésére egy iskolai óra idejük volt. A feladatlapokat névtelenül vagy jelíggel ellátva is átadhatták.

A két célkorosztály összehasonlításával azt próbáltam kideríteni, hogy a szólások ismeretét otthoni környezetből, illetőleg alsóból hozzák-e inkább tanulóink, és/vagy mennyire tanulmányaik során, egy-egy nyelvi játék, nyelvtani teszt alkalmával, az iskolai tananyag közé marginálisan becsempészve ismerik meg a magyartanáraiktól.

A feladatlapok három témakörben vizsgálták a tanulók szólásismeretét. Az első két feladatcsoport a szólások jelentésének ismeretét mérte fel: az első csoportban magát a pontos szólást és a hozzája kapcsolódó élethelyzetet is ismerniük kellett a tanulóknak, a második csoportban a szólással jelölt élethelyzetre kérdeztem rá. Míg a harmadik feladatcsoportban csupán egy szó hiányzott a szólásból, és azt kellett beírni, vagyis kiegészíteni.

A feladatlapokra igyekeztem olyan szólásokat válogatni, olyanok jelentését beírni, amilyen élethelyzetekben feltételezésem szerint már akár többször is voltak tanulóim, otthoni-családi, baráti, iskolai környezetben is. Válogatás közben saját emlékeimet is segítségül hívtam, arra vonatkozóan, hogy olyan szólásokat válogassak, amelyeket már hallottam a faluban élő idősebb emberektől, különösen az én azóta már megboldogult nagyanyámtól. Tehát mindenképpen fontosnak tartottam azt, hogy a faluban is használt, a vidékünkre is jellemző szólásokat keressek. (A jelentéseket, értelmezéseket O. Nagy Gábor könyvéből vettem).

A 35 tanulónak tehát a következő feladatlapot kellett kitöltenie (természetesen a zárójelben megadott jelentés nélkül).

1. Fejezd ki szólással!

- 1.1. Mit mondunk akkor, amikor valaki egyszerre örül és sír is?
(Egyik szeme sír, a másik nevet.)
- 1.2. Ha egy munka nagyon lassan készül el?
(Úgy készül, mint a Luca széke)
- 1.3. Nincs rendjén a dolog, valami bökkenője, hibája van?
(Baj van Köpecen)

- 1.4. Nagyon korlátolt, ostoba.
(Híg az agyveleje)
- 1.5. Ha valaki ugyancsak bajban van.
(Benne van a csávéában)
- 1.6. Sokan ismerik, sokan tudják róla, hogy haszontalan.
(Ismerik, mint a rossz pénzt)
- 1.7. Ha valahol nagyon zsúfoltan vannak.
(Egy gombostűt sem lehetett volna leejteni)
- 1.8. Nem gondoskodik róla, nem törődik vele többé.
(Leveszi róla a kezét)
- 1.9. Ha valaki egész nap rosszkedvű, ingerült.
(Bal lábbal kelt fel)
- 1.10. Mindkét remélt bevételtől vagy jövedelemtől, kedvező lehetőségtől elesünk: nemcsak az nem vált be, amit remélni lehetett, hanem már az sincs meg, ami azelőtt bizonyosnak látszott.
(Se pénz, se posztó)

2. Mit jelentenek a következő szólások?

- 2.1. Egyik kutya, másik eb.
- 2.2. Megtalálja zsák a foltját.
- 2.3. Kit a kígyó megmarta, a gyfktól is fél.
- 2.4. Nagy fába vágta a fejszét.
- 2.5. Előre iszik a medve bőrére.

3. Fejezd be a szólásokat!

3.1. Otthagyott csapat,	(papot)
3.2. Kötö az ebet a	(karóhoz)
3.3. Nagy fába vágta a	(fejszét)
3.4. Fején találta a	(szöveget)
3.5. Füle botját sem	(mozdítja)
3.6. Heten vannak mint a	(gonoszok)
3.7. Ráteríti a vizes	(lepedőt)
3.8. Hátra van még a	(feketeleves)
3.9. Nem fenékig	(tejfél)
3.10. Nem árulok	(zsákbamacskát)

A feladatlapok kitöltésekor észrevehető volt a tanulókon az, hogy az ötödikesek igazán gondban voltak, számukra nehezek voltak a feladatok, míg a nyolcadikosok bátrabban töltögettek, határozottan élvezték a feladatok megoldását.

A FELADATLAPOK ELEMZÉSE

1. Az első feladatszoport megoldásainak elemzése

5. osztályban:

Ez a feladatszoport bizonyult a legnehezebbnek.

A 15 ötödikesből 5 tanuló egyetlen megnevezett helyzetre sem tudott szólást, nem is próbálkozott vele, kihúzta, jelezve, hogy nem ismer odaillő választ, 6 tanulónál volt egy vagy két válasz, ám egyik sem volt jó.

A *Benne van a csávéban* szólás helyett a megadott jelentés alapján a következő megoldásokat kaptam: *Nagy fába vágta a fejszékét, pácban van*; és (uram bocsá!) névtelenül egy ötödikes azt írta: *nyakig van a szarban*.

Az *Úgy készül, mint a Luca széke* helyett a következő választ kaptam: *A csiga is gyorsabban jár nála*.

Az *Ismerek, mint a rossz pénzt* szólást sem ismerték fel a vállalkozó kedvű ötödikesek, helyette két tanuló is ezt írta: *Ravaszmint, mint a róka*.

A *Se pénz, se posztó* helyett: *Elfújta a szél; Ne igyál előre a medve bőrére*.

Mindössze három tanuló tudott a 10 helyzetből egyet, illetőleg kettőt helyes szólással kifejezni. Ezek pedig az: *Egyik szeme sír, a másik nevet. Bal lábbal kelt fel*.

8. osztályban:

A 8. osztályosoknál valamivel jobb a helyzet.

1.1. *Egyik szeme sír, a másik nevet*

Felismerte: 7 tanuló

Üresen hagyta: 9 tanuló

Mást írt: 3 tanuló: *Lassú víz partot mos; meghatódott, örömkönnye*

1.2. *Úgy készül, mint a Luca széke*

Felismerte: 5 tanuló

Üresen hagyta: 7 tanuló

Mást írt: 8 tanuló: hárman: *Lassan jársz, tovább élsz (!)*; ketten: *Amit ma megtehetsz, ne halaszd holnapra!* A válaszok közt volt még: *Jó munkához idő kell*; valamint *Kerülgeti, mint macska a forró kását*.

1.3. *Baj van Köpecen*

Felismerte: 0 tanuló

Üresen hagyta: 19 tanuló

Mást írt: 1 tanuló: *Nincs ki a négy kereke*.

1.4. *Híg az agyveleje*

Minden nyolcadikos kihúzta vagy teljesen üresen hagyta.

1.5. *Benne van a csávéban*

Felismerte: 0 tanuló

Üresen hagyta: 2 tanuló

Mást írt: 18 tanuló *Slamasztikában van.* (3)
Othagyuk, mint a kutya a csontot. (10)
Kutyaszoritóban van. (1)
Ökör a pácban. (1)
Egy fecske nem csinál nyarat. (1)
Nyakig ül a bajban. (1)

1.6. *Ismerek, mint a rossz pénzt*

Felismerte: 11 tanuló

Üresen hagyta: 6 tanuló

Mást írt: 3 tanuló: *Úgy ismerik, mint a saját tenyerüket.*
Ismerek, mint a náthát.
Egyszer volt Budán kutyavásár.

1.7. *Egy gombostűt sem lehetett volna leejteni.*

Felismerte: 2 tanuló

Üresen hagyta: 7 tanuló

Mást írt: 11 tanuló: *Sok jó ember kis helyen is elfér.
Annyian vannak, hogy egy szűnyog sem fér el.
Dunát lehet velük keríteni. (!)
Olyan nagy a tömeg, mint a törökök.
Egy bolha sem fér közéjük.
Nagyon sokan vannak.
Annyian vannak, mint a darvak.
Annyi van belőle, mint a pelyva.*

1.8. *Leveszi róla a kezét.*

Minden tanuló kihúzta vagy üresen hagyta.

1.9. *Bal lábbal kelt fel.*

Mind a 20 tanuló felismerte.

1.10. *Se pénz, se posztó.*

Mind a 20 tanuló üresen hagyta vagy kihúzta.

Összegzés

A megoldásokból kitűnik, hogy az ötödikesek kevésbé boldogultak ezzel a feladatcsoporttal. Mindössze három tanuló adott a 10 kérdés közül egy-egy jó választ. Ők az *egyik szeme sír, a másik nevet*, ill. a *bal lábbal kelt fel* szólásokat ismerték fel a megadott jelentések közül. Legtöbben nem is próbálkoztak a megoldásadással, így nem is tévedtek. Ebből arra következtetek, hogy ők kevesebb szót ismernek, tehát nincs, ami megtévesztesse őket, illetve hiányzik náluk a kockázttal való bánásmódja, ami a nyolcadikosoknál a próbálkozásokat, a rossz megoldásokat szülte.

A tapasztaltak alapján a legismertebb szó, amit a jelentésből, a megadott élethelyzetből a legtöbb ötödikes és minden nyolcadikos felismert:

Bal lábbal kelt fel.

A *leveszi róla a kezét*; a *híg az agyveleje*; a *se pénz, se posztó* szólásokra a megadott jelentésből egyetlen tanuló sem ismert rá.

Érdekes még megfigyelni azt, hogy a nyolcadikosok többször egy másik szóval, szó-láshasonlaltal vagy félig jó közmondással fejezték ki a jelentést, tehát azoknak a pontos jelentését sem ismerik, valami azonban motoszkált a tudatukban.

2. A második feladatcsoport megoldásainak elemzése

5. osztályban:

Az ötödikesek közül 8 tanuló egyetlen szó magyarázatával sem próbálkozott. 7 tanuló válaszolt, rész megoldások születtek, és az öt magyarázandó szóból 1 részben elfogadható és 2 jó megoldás is van.

Az Egyik kutya, másik eb szó jelentését 4 tanuló írta le jól.

Kit a kígyó megmarta, a gyíktól is fél jelentését ketten ismerték.

Nagy fába vágta a fejszét egy tanuló ismerte. Mások magyarázták úgy, hogy valaki csodálkozik; valami maradandót akar alkotni; illetve bajban van, és nem tud magán segíteni.

Az Előre iszik a medve bőrére jelentését szintén csak egy tanuló magyarázta jól. Írtak még ilyen jelentéseket: sokat akar; szerződést ír alá, és előtte koccint (!).

8. osztályban:

A 8. osztályosoknál itt is jobb eredmények születtek:

Egyik kutya, másik eb jelentését

Jól magyarázta: 17 tanuló

Üresen hagyta a válasz helyét: 3 tanuló

Megtalálja zsák a foltját

Jól magyarázta: 11 tanuló

Üresen hagyta a válasz helyét: 4 tanuló

5 tanuló a következő jelentéseket írta a helyes megoldás helyett:

Mindenkinek van hibája.

Megtalálja önmagát.

Megtalálja az ember a bűnét.

Ha valakit keresünk, azt megtaláljuk.

Eltalál valamit.

Kit a kígyó megmart, a gyíktól is fél.

Jól magyarázta: 7 tanuló

Üresen hagyta a válasz helyét: 11 tanuló

Ketten a következő jelentést írták a helyes megoldás helyett:

Még a saját árnyékától is fél.

Ha valakire ráesett egy fa, akkor fél a léctől is.

Nagy fába vágta a fejszét.

Jól magyarázta: 18 tanuló

Üresen hagyta a válasz helyét: 2 tanuló

Előre iszik a medve bőrére

Jól magyarázta: 12 tanuló

Üresen hagyta a válasz helyét: 3 tanuló

Mást írt 5 tanuló. A következő jelentéseket a helyes megoldás helyett:

Olyat mond, amit nem csinált meg.

Előre beszél.

Elmennek vadászni és előtte isznak (hasonló magyarázatot még két tanuló adott).

Összegzés

Ezt a feladatot bátrabban oldották meg az ötödikesek is, bár a hiányosságai itt is világosan kitűntek. A nyolcadikosok körében sok pontos válasz született, de itt is fel kell figyelniük a tévesztésekre, a nem egy esetben mókásnak tűnő megoldásokra. Van tehát mit csiszolnunk.

A vizsgált tanulók közül legtöbben az egyik kutya, másik eb és a nagy fába vágta a fejszét szólásaink pontos jelentését ismerték.

Kit a kígyó megmart, a gyíktól is fél szólásunk jelentése a legkevésbé ismert a tanulóink körében.

3. A harmadik feladatcsoport megoldásainak elemzése

5. osztályban:

Ezt a feladatot tudták legtöbben pontosan megoldani. Az 5. osztályban a következő eredmények születtek:

3.1. *Otthagytott csapat, papot.* Ezt mind a 15 tanuló tudta.

3.2. Köti az ebet a karóhoz.

Jól befejezte: 3 tanuló
Üresen hagyta: 10 tanuló
Mást írt 2 tanuló: kutyához, lánchoz

3.3. Nagy fába vágta a fejszéjét.

Jól befejezte: 11 tanuló
Üresen hagyta: 0 tanuló
Mást írt 4 tanuló: hárman így fejezték be: baltáját, egy tanulónál pedig fejét volt a folytatás.

3.4. Fején találta a szöveget.

Jól befejezte: 12 tanuló
Üresen hagyta: 3 tanuló

3.5. Füle botját sem mozdítja.

Jól befejezte: 9 tanuló
Üresen hagyta: 5 tanuló
Mást írt 1 tanuló: találta (!)

3.6. Heten vannak, mint a gonoszok.

Jól befejezte: 5 tanuló
Üresen hagyta: 4 tanuló
Mást írt 6 tanuló: ilyen befejezések születtek: oroszok, sárkányok, sárkány, törpök, pásztorok, rosta lika

3.7. Ráteríti a vizes lepedőt.

Jól befejezte: 8 tanuló
Üresen hagyta: 4 tanuló
Mást írt 3 tanuló: ilyen befejezések születtek: kannát, terftöt, ruhát

3.8. Hátra van még a feketeleves

Jól befejezte: 0 tanuló
Üresen hagyta: 9 tanuló
Mást írt 6 tanuló: ilyen befejezések születtek: fele, munka, java, vége, neheze, többi

3.9. Nem fenékgig tejfel

Jól befejezte: 7 tanuló
Üresen hagyta: 8 tanuló

3.10. Nem árulok zsákbamacskát

Jól befejezte: 0 tanuló
Üresen hagyta: 9 tanuló
Mást írt 6 tanuló: ilyen befejezések születtek: seprűt, tojást (ezt ketten írták), el semmit, békát, semmit

A 8. osztályban:

A nyolcadikosok is ebben a feladatban voltak a legeredményesebbek:

3.1. Otthagyott csapat, papot. Ezt mind a 20 tanuló tudta.

3.2. Köti az ebet a karóhoz.

Jól befejezte: 17 tanuló
Üresen hagyta: 0 tanuló
Mást írt 3 tanuló: kutyához, fához (ezt ketten is írták)

3.3. Nagy fába vágta a fejszéjét

Jól befejezte: 19 tanuló

- Üresen hagyta: 0 tanuló
Mást írt 1 tanuló: fejét
- 3.4. *Fején találta a szöget.*
Jól befejezte: 12 tanuló
Üresen hagyta: 3 tanuló
- 3.5. *Füle botját sem mozdítja.*
Jól befejezte: 18 tanuló
Üresen hagyta: 0 tanuló
Mást írt: 2 tanuló: ilyen befejezések születtek: nyújtja, hegyezni
- 3.6. *Heten vannak, mint a gonoszok.*
Jól befejezte: 14 tanuló
Üresen hagyta: 2 tanuló
Mást írt 4 tanuló: ilyen befejezések születtek: oroszok, törpék, mesterlövészek, törökök
- 3.7. *Ráteríti a vizes lepedőt.*
Jól befejezte: 19 tanuló
Üresen hagyta: 1 tanuló
- 3.8. *Hátra van még a feketelevés.*
Jól befejezte: 0 tanuló
Üresen hagyta: 2 tanuló
Mást írt 18 tanuló: ilyen befejezések születtek: java (ezt 15 tanuló írta), neheze (két tanulóknál szerepel) és az út (!)
- 3.9. *Nem fenéki tejjel*
Mind a 20 tanuló helyesen fejezte be ezt a szöveget.
- 3.10. *Nem árulok zsákbamacsát.*
Jól befejezte: 14 tanuló
Üresen hagyta: 1 tanuló
Mást írt 5 tanuló: ilyen befejezések születtek: virágot, törpét (mind a két választ két tanuló írta), tojást

Összegzés

Mint ahogy azt várni lehetett, ebben a feladatcsoportban született mindkét osztályban a legtöbb helyes megoldás. Az itt vétett tévedések, bármily mókások is, igen figyelemre méltóak és sajnálatosak.

Mind a 35 tanuló ismerte az *otthagyt csapat-papot* szövegünket.

A nyolcadikosok körében 100%-os ismertsége volt még a *nem fenéki tejjel* szövegünknek.

Széles körben ismert még a *fején találta a szöveget*; a *köti az ebet a karóhoz*; a *nagy fába vágta a fejszét*; és a *füle botját sem mozdítja* szövegünk, bár itt nem derült ki, hogy jelentéssel mennyire vannak tisztában a tanulók.

A *hátra van még a feketelevés* szövegünket pedig a felmérésben részt vett tanulók közül senki sem tudta befejezni, tehát nem ismerte.

Legtöbb helytelen befejezés a *heten vannak, mint a gonoszok* szövegünkön történt.

Következtetés

A feladatlapok összegzéséből kiderült, illetve a feltevés beigazolódt, hogy nem ismerik kellően a szövegeket. Különösen az ötödikeseknél rossz a helyzet. A nyolcadikosok tanulmá-

nyaik során, egy-egy irodalmi szöveg, nyelvi játék, vagy nyelvtani teszt során gazdagodtak a szólások jelentésének ismeretében.

Számomra a felmérésemnek az volt igen fontos tanulsága, hogy nagyobb súlyt kell fektetni a szólásanyag ismertetésére, nem szabad otthoni környezetből hozottak, nagyszülöktől, szülőktől hallottaknak kezelni őket. Némileg megnyugtató, hogy passzív tudásként azért ott van egy-egy szólásunk a tanulók tudatában, ugyanis a megkezdett szólásokat nagyrészt be tudták fejezni, ám itt is egyes tanulók tájékozatlannak mutatkoznak.

A bizonytalanságokra is érdemes odafigyelni az oktatói munka során. A tapasztalatok azt mutatják, hogy szólásaink megismertetése a magyartanárok feladata lett, de érdemes kérni más szaktanár kollégák segítségét is.

IRODALOM

O. Nagy Gábor: Magyar szólások és közmondások. Bp. Gondolat Kiadó, 1996.

DR. FRANCZIÁNÉ KELLÓ MARIANN

szakvezető tanár

SZTE JGYTF Gyakorló Általános és Alapfokú Művészeti Iskola

Szeged

Nemzeti ünnepünk, március 15. Ünnepi műsor

I. jelenet

Zene: Szörényi-Bródy: Amikor én még kisserác voltam

(A színpadon három óvodás gyerek, kezükben maguk készíttette zászlóval)

„Zászlót készítettem,
rajzoltam, festettem,
ahogyan csak tudtam,
legjobban, legszebben.

Fel is ragasztottam
vékony nyírfaágra,
kis zászlóval megyek
ma az óvodába.

Egész úton vígan
lengetem a szélbe,
várom óvónéni
megdicsér ma érte.”

(A színpad bal oldalán egy ünneplő ruhába öltözött tanuló folytatja)

„Mikor óvodás voltam
azt hittem, hogy a piros-fehér-zöld
az Petőfi Sándor.
Ha megláttam valahol
kiabáltam:

Ott van Petőfi Sándor, anya!
meg ott is, ott lobog
végig az utcán, az oszlopok és
az üzletek oldalán azok a zászlók:
mennyi Petőfi Sándor!”